

Јован Р. Бојовић

ФОРМИРАЊЕ КОМУНИСТИЧКЕ ПАРТИЈЕ У ЦРНОЈ ГОРИ

Када се изучава историја Црне Горе између два свјетска рата, као и период ослободилачког рата и социјалистичке револуције, намеће се питање коју територију обухватити — да ли ону коју је она обухватала у административном погледу између два свјетска рата, или у границама Социјалистичке Републике Црне Горе? Имајући у виду историјску повезаност ове територије најоправданије је изучавати, по нашем мишљењу, њену новију историју (1918—1945) у оквирима Социјалистичке Републике Црне Горе. Међутим, при изучавању комунистичког и радничког покрета у Црној Гори између два свјетска рата морамо имати у виду да се у овом периоду издвајају, узевши грубо, три економско-политичка подручја: Црна Гора до балканских ратова; област припојена Црној Гори после балканских ратова (Пљевља, Бијело Поље и Беране — Иванград) изузимајући Метохију, и треће подручје — Бока Которска. Сва три ова подручја наша су се 1918. године обједињена новоствореном југословенском државом. Иако се економско-политички живот у овим областима, мање-више, одвијао у оквиру економско-политичког живота новостворене државе, ова три региона задржала су своје економско-политичке специфичности у међуратном периоду. Ово је и те како имало утицаја и на специфични развој комунистичког покрета у Црној Гори између два свјетска рата.

Све до почетка XX вијека у Црној Гори немамо оштрије изражену диференцијацију црногорског друштва. Тек од тада у њој можемо пратити израженију друштвену и политичку диференцијацију. У Црној Гори се споро развијао капитализам (у односу на неке остале југословенске покрајине). Зато се у њој дубља друштвена диференцијација и јавља касније него у већини осталих југословенских покрајина.

Све до почетка овога вијека политичку борбу у Црној Гори углавном су водили главари и старјешине око власти. Иако се политичке струје у Црној Гори јављају још у XIX вијеку, оне нијесу могле прерасти у политичке странке са дефинисаним програмима унутрашњег развитка земље.

Почетком XX вијека у Црној Гори се отварају мања индустријска предузећа која окупљају квалификовано и стално радништво. Тада се у Црној Гори јавља домаћи занатско-индустријски кадар, који је школован у много развијенијим друштвено-економским срединама но што је била Црна Гора.

У првој деценији овога вијека у Црној Гори су се одиграле значајне промјене, како у економском тако и у области њеног друштвеног и државног уређења. У овом периоду донесен је низ правних аката којима су регулисане разне области друштвеног живота. Међу њима је најзначајнији био устав (1905), којим је успостављен парламентаризам. Иако то није био демократски парламентаризам, ипак су њиме измијењени дотадашњи облик владавине и структура државне организације у Црној Гори.

Почеци продирања капитализма у Црној Гори и капиталистички систем производње довели су до упошљавања квалификованог и сталног радништва у Црној Гори. У том периоду у Црну Гору све више продиру социјалистичке идеје. Њих су ширили млади радници који су изучавали занате на страни, као и онај дио интелектуалне црногорске омладине који је усвајао социјалистичке идеје школујући се ван Црне Горе. Почетком овога вијека у црногорском друштву испољава се све јаче тежња за што ширим грађанским слободама. Појава капитализма у Црној Гори повукла је за собом и изразитију друштвену диференцијацију. Ове и друге околности условиле су и подстакле груписање и међусобно повезивање малобројног радништва у Црној Гори.

Почетком XX вијека у Црној Гори је дошло до формирања првих радничких удружења. Међу првима је формиран Раднички савез у Бару (1903), затим Занатлијско-пјевачко друштво на Цетињу (1904), које се од 1907. године назива Цетињско радничко друштво. У истом периоду у Никшићу је формирано Прво никшићко занатлијско-радничко удружење (1907). Крајем 1907. године и у Подгорици је формирано Радничко друштво. Уочи првог свјетског рата на Цетињу је основан Раднички спортски клуб *Ловћен*.

До првог свјетског рата и у Пљевљима, Бијелом Пољу, Беранама и Колашину формирана су културно-умјетничка радничка удружења.

Радничка удружења у Црној Гори изузимајући Боку Которску нијесу била организована ни на синдикалној ни на политичкој линији. Она су била хетерогена како по социјалној структури тако и по политичкој оријентацији. Без обзира на такву њихову социјално-политичку хетерогеност, она су послужила као основ каснијем класном организовању радничког покрета у Црној Гори.

Радништво у Боки Которској до првог свјетског рата било је синдикално организовано. Исто тако у оквиру Социјал-демократске странке Далмације један дио радништва био је и поли-

тички организован. Отуда је раднички покрет у овом крају био развијенији у односу на стање у Црној Гори до првог свјетског рата.

Први свјетски рат донио је страховите пустоши југословенским народима, а нарочито Србији и Црној Гори. Прије и у току тог рата један број црногорске емиграције нашао се у иностранству. До рата је највише било економске емиграције, као и један број бака и студената. Она се налазила у разним земљама, а најбројнија је била економска емиграција у Сједињеним Америчким Државама. У току рата у иностранству се нашао и један број политичке емиграције. Читава ова емиграција у току рата углавном је била политички ангажована око питања уједињења Црне Горе и Србије.

Побједа Велике октобарске социјалистичке револуције изазвала је нешто живља политичка струјања и међу црногорском емиграцијом. Један дио емиграције, нарочито у Русији и Француској, солидарисао се с октобарском револуцијом, прихватајући и популаришујући њене идеје. Дио црногорске емиграције који се затекао у Русији или је тамо доспио у току рата активно је стао на страну револуције. На челу овог дијела емиграције налазио се др Вукашин Марковић. На друго мјесто у овом погледу долази црногорска емиграција у Француској. Најактивнији њен дио чинили су студенти — Јован Томашевић, Богдан Вујошевић, Бошко Радановић, Лабуд Кусовац, Божо Љумовић и други. Они су дјеловали у оквиру Комитета Српске социјал-демократске партије у Паризу, лијевог крила француске социјал-демократске партије и југословенских комунистички оријентисаних студената. И у другим земљама било је црногорске емиграције која се солидарисала са побједом револуције. И у заробљеничким логорима у Аустро-Угарској октобарска револуција затекла је један број Црногораца од којих су неки већ раније били социјалистички оријентисани, као Марко Машановић, Петко Милетић и др.

Побуна морнара у Боки Которској и вијести које су допирале у Црну Гору још прије њеног ослобођења о побједи октобарске револуције утицале су на расположење радништва у Црној Гори. У Боки је још у току распада Аустро-Угарске дошло до обнављања синдикалних и партијских организација, које већ почетком 1919. године отпочињу јавни рад. У том периоду малобројно радништво у Цетињу и Подгорици илегално одржава састанке и помишља на формирање својих организација.

Комунистички оријентисана црногорска емиграција након повратка крајем 1918. и почетком 1919. године одиграла је значајну улогу у формирању првих комунистичких организација у Црној Гори.

Иако уједињењем југословенских народа 1918. године није су остварени интереси најширих друштвених слојева, био је то један од најзначајнијих датума у њиховој новијој историји.

Још у завршним фазама стварања југословенске државе револуционарна југословенска радничка класа учила је да је њено властито уједињење најважнији задатак. Иницијатива о уједињењу југословенске радничке класе потекла од Социјал-демократске партије Босне и Херцеговине прихваћена је од руководства Српске социјал-демократске партије и револуционарних крила осталих радничких партија. Већ крајем фебруара 1919. године ове двије партије поздравиле су Оснивачки конгрес Лењинове комунистичке интернационале (2—6. март 1919), изјавивши да стоје на комунистичкој платформи увјерене да пут к социјализму води преко диктатуре пролетаријата гдје се као форма те диктатуре јавља совјетска власт.

Након прихватања иницијативе о уједињењу југословенске радничке класе у Црној Гори су, до средине априла 1919. године, обновљена или формирана радничка удружења и организације у Боки Которској, Ријеци Црнојевића, Цеклину, Цетињу, Подгорици, Даниловграду, Никшићу, Бару, Грахову, Колашину, Бијелом Пољу и Пљевљима. Број обухваћених чланова овим удружењима и организацијама био је различит. Исто тако ове организације биле су и политички хетерогеног састава.

На Оснивачком конгресу социјалистичке радничке партије Југославије (комуниста) у Београду од 20. до 23. априла 1919. године блио је заступљено преко делегата шест организација из Црне Горе, и то: из Цетиња Михаило Војиновић, из Ријеке Црнојевића и Цеклина Марко Машановић, из Подгорице Вук Пулевић, из Котора Адолф Мук, из Даниловграда Милош Јовановић и из Грахова Миљко Булајић.

Основни акт Конгреса била је Подлога уједињења. Она је била платформа на којој је извршено уједињење југословенске радничке класе. У њој су дате уопштене формулације о суштини капитализма, класној борби пролетаријата, као и о подруштљавању средстава за производњу у циљу организовања социјалистичке производње. У Подлози је истакнуто да Друга интернационала није дорасла да води револуционарну борбу, због чега је нова партија приступила Трећој комунистичкој интернационали. Осим тога, у њој је указано на класну суштину владавине југословенске буржоазије и њену реакционарну политику осуђујући њен милтеризам и апелујући на радничку класу да води борбу против буржоаског система владавине.

Конгрес је усвојио Практични акциони програм који је био оријентисан на дугорочну борбу радничке класе у капиталистичком систему. У овом програму није истакнут никакав револуционарни програм пролетаријата, већ једино неки политички и економски захтјеви. Поред осталог, Конгрес је усвојио резолуцију о аграрном питању, којом се захтијева укидање феудалних остатака и бесплатна подјела земље сељацима. Усвојена је и резолуција којом се протестује против укидања грађанских слобо-

да и гушења револуционарног радничког покрета у земљи, као и против контрареволуционарног става југословенске буржоазије против Совјетске Русије, Совјетске Мађарске и Совјетске Баварске, позивајући југословенску владу да безусловно призна и успостави нормалне и пријатељске односе са совјетским владама у тим земљама, као јединим и стварним представницима тих земаља.

Статутом Партије усвојеним на Конгресу истакнуто је да је социјалистичка радничка партија Југославије (комуниста) јединствена партија, а не савез партија, и да се њено јединство испољава у заједничком конгресу и партијском вијећу као централном руководећем органу. Сви органи Партије (Централни извршни одбор, покрајински извршни одбори, парламентарна група и цјелокупна партијска штампа) били су потпуно потчињени Централном партијском вијећу.

Оснивачки конгрес социјалистичке радничке партије Југославије (комуниста) био је преломни моменат у историји југословенског револуционарног радничког покрета на коме је обједињен револуционарни раднички покрет и створена јединствена партија. Истих дана одржана је и конференција жена социјалиста (комуниста), на којој је усвојен посебан статут и формиран Централни секретаријат жена социјалиста (комуниста) Југославије.

У исто вријеме одржан је и конгрес синдикалног уједињења на коме је извршено синдикално уједињење већине синдикалних организација у Југославији. И на овом конгресу учествовали су делегати из Црне Горе.

Партијско и синдикално уједињење југословенске радничке класе имало је пресудни значај за формирање Комунистичке партије у Црној Гори.

Радничка удружења и организације, донекле изузимајући Боку Которску, и по социјалној структури и по политичкој оријентацији били су хетерогени. Тек послје Оснивачког конгреса социјалистичке радничке партије (комуниста) у Црној Гори се формирају прве комунистичке организације. Послје Оснивачког конгреса у ранијим радничким удружењима и организацијама у Црној Гори дошло је до политичке диференцијације. Та диференцијација најизразитије је дошла до изражаја у радничким организацијама у Ријечи Црнојевића и у Подгорици.

Радничко друштво у Ријечи Црнојевића у почетку је окупљало сво радништво из овог мјеста, без обзира на њихова политичка убјеђења. Међутим, послје Оснивачког конгреса из њега се издваја комунистичка група, која се спаја са Цеклинским друштвом када је комунистичка организација добила већину. Организатор овог радничког удружења из кога се развила комунистичка организација био је учитељ Марко Машановић.

У Радничком удружењу у Подгорици још више је била изражена социјална и политичка хетерогеност. Ово је удружење до Оснивачког конгреса бројало око 800 чланова. Послије Оснивачког конгреса комунисти и комунистички оријентисани чланови Удружења покушали су да узму управу у своје руке и да Удружењу наметну ставове усвојене на Конгресу. Комунисти су у овом удружењу били у мањини. Послије вишемјесечног превирања у Удружењу комунисти су били приморани да се из њега издвоје и почетком 1920. године формирају мјесну партијску организацију, када је за секретара изабран Богдан Вујошевић.

Послије Оснивачког конгреса и у осталим мјестима Црне Горе формиране су партијске организације, у којима је евидентан број чланова који су усвајали програм и статут Партије.

Према статуту усвојеном на Конгресу, партијске организације у Црној Гори организационо су припадале Покрајинском извршном одбору за Босну, Херцеговину и Црну Гору са сједиштем у Сарајеву, у коме је представник Црне Горе био Васо Срзентић, док је у Централном партијском вијећу Црна Гора била заступљена преко Михаила Војиновића из Цетиња. Партијске организације у Боки Которској организационо су припадале Покрајинском извршном одбору за Далмацију, са сједиштем у Сплиту. Иако су делегати из Боке Которске још на Вуковарском конгресу предложили да се њихове организације вежу за партијско руководство Црне Горе, овај њихов захтјев остварен је нешто касније. Оваква организациона подвојеност партијских организација у Црној Гори успоравала је брже организационо консолидовање Комунистичке партије, као и њену политичку афирмацију у масама.

Почетком 1920. године све више се осјећала потреба за једним руководством које би објединило рад партијских и синдикалних организација у Црној Гори. Овај форум био би у непосредном контакту са организацијама гдје би усмјеравао њихов рад према политичким приликама у Црној Гори. Ради тога су водећи људи ових организација дошли на становиште да би било нужно формирати једно привремено партијско руководство за Црну Гору које би објединило рад свих партијских организација у њој. Пошто је претходно добијена сагласност Централног партијског вијећа, одржана је Прва покрајинска конференција социјалистичке радничке партије (комуниста) за Црну Гору 4. априла 1920. године у Подгорици. Њој су присуствовали представници партијских организација из Цетиња, Ријеке Црнојевића, Петровца, Даниловграда, Никшића, Црмнице, Колашина, Грахова, Боке Которске, као и већи број чланова из Подгорице. Основни реферат на овој конференцији поднио је Јован Томашевић, који је, поред осталог, указао и на нужност међусобног повезивања партијских организација у Црној Гори преко једног

привременог руководства које је конференција имала да изабере. Пошто је анализиран рад партијских организација и укавано на њихове најважније задатке, изабрано је Привремено покрајинско руководство на челу с Јованом Томашевићем. Присутни су са конференције послали телеграм Централном партијском вијећу у Београду, називајући свој скуп конгресом представника свих радничких организација Црне Горе.

Одржавање ове конференције било је значајно за даље организационо и политичко учвршћивање партијских организација у Црној Гори. Привремено руководство улагало је напоре да што боље координира рад партијских организација у Црној Гори. Оно је у томе постигло значајне резултате, јер је сарадња организација постала тјешња и у организационом и у политичком погледу.

До фебруара 1920. године партијске организације постојале су у Котору, Тивту и Херцег-Новом. Почетком фебруара исте године у Котору је одржана Окружна партијска конференција, на којој је донесен закључак да се формирају партијске организације у Будви и Петровцу и да се ради на омасовљавању организација на револуционарној идејној основи. На овој конференцији изабран је Окружни комитет на челу с Адолфом Муком. Окружни комитет у Котору објединио је рад мјесних партијских организација на подручју Боке Которске.

Током прве половине 1920. године једна група млађих комуниста интелектуалаца на челу с Борбијем Поповићем формирала је партијску организацију и у Пљевљима. Иако је ова организација бројала свега 10 чланова, истакла је свог кандидата на општинским изборима у августу исте године, и он је добио велики број гласова.

Залагањем учитеља комуниста Павла Жижића и Милована Анђелића 1920. године формирана је партијска организација и у Колашину.

Исте године Радничко удружење у Никшићу прерасло је у партијску организацију чији је секретар био Бајо Раичевић.

До Вуковарског конгреса (20—25, јун) 1920. године у Црној Гори је била завршена политичка диференцијација радничких организација насталих до Оснивачког конгреса и последице њега. Партијске организације из Црне Горе и Боке послале су делегате на Вуковарски конгрес, на коме су се једногласно определили за револуционарну линију партијске борбе, када је Социјалистичка радничка партија (комуниста) добила име Комунистичка партија Југославије као једна од секција Комунистичке интернационале.

Послије Вуковарског конгреса и статутарно је предвиђен Покрајински комитет за Црну Гору. Након припрема 31. октобра 1920. године у Подгорици је одржана Друга партијска конфе-

ренија Комунистичке партије за Црну Гору. Овом конференцијом завршено је организационо консолидовање Комунистичке партије у Црној Гори.

Услови под којима је формирана Комунистичка партија у Црној Гори били су веома неповољни. Као што је познато, у Црној Гори је тада вођен тако рећи грађански рат око уједињења Црне Горе и Србије и положаја Црне Горе у уједињеној држави. Иако је Комунистичка партија у Црној Гори активно учествовала у очувању јединства, свака њена акција непријатељски је дочекивана од стране буржоаског државног апарата у Црној Гори.

Током 1919. и 1920. године црногорски комунисти улагали су напоре да покрену свој лист, али им власти то нијесу дозволиле, што није био случај у осталим југословенским покрајинама.

И поред низа тешкоћа, Комунистичка партија у Црној Гори, током 1919. и 1920. године, развила је веома живу политичку активност. Њене организације су 1919. године припремиле првомајске прославе у Ријечи Црнојевића, Цетињу, Котору, Тивту, Подгорици и још неким мјестима. Иако су државни и војни органи забрањивали сваку јавну манифестацију партијским организацијама, комунисти су били упорни у својим подухватима. Наредне, 1920. године првомајска прослава изведена је скоро у свим мјестима у Црној Гори и Боки — организовано и масовно.

Током 1919. и 1920. године Комунистичка партија у Црној Гори организовала је низ протестних зборова у више мјеста против војне интервенције и гушења совјетских република у Русији и Мађарској. Она је у овом периоду организовала и низ тарифних и штрајкачких акција, као и протесте због доласка и прихватања бјелогардејаца у Југославији.

Необично живу политичку активност Комунистичка партија у Црној Гори показала је приликом општинских и парламентарних избора 1920. године. Иако је у изборној борби узело учешћа неколико грађанских партија у Црној Гори, и поред низа тешкоћа и сметњи од стране буржоаског државног апарата, комунисти су побиједили у петровачкој и подгоричкој општини.

Након општинских избора Комунистичка партија у Црној Гори ушла је у много тежу и већу политичку борбу у парламентарним изборима који су одржани крајем новембра 1920. године. На изборе је изишло и неколико грађанских партија. У изборној борби Комунистичка партија је била лишена материјалних средстава и свога листа, док јој је агитација путем прогласа и живе ријечи била ограничена. Међутим, захваљујући неуморном и пожртвованом раду истакнутијих комуниста — Јована Томашевића, Марка Машановића, Брацана Брацановића, Станка Драгојевића, Николе Ковачевића, Божа Љумовића, Адолфа Мука, Васа Срзентића, Милоша Јовановића, Богдана Вујошевића, Павла Жижиха, Спасоја Распоповића, Јована Малишића, Воја

Раичевића и других, као и великој помоћи комунистичке студентске омладине, Комунистичка партија у Црној Гори добила је на овим изборима највећи број гласова и четири посланичка мандата од укупно 10. Носилац комунистичке листе у Црној Гори био је Јован Томашевић. Ово је била посљедња легална борба Комунистичке партије за читаво вријеме постојања буржоаске државе.

Иако су истакнутији комунисти у Црној Гори улагали напоре да добију одобрење власти за покретање свог листа, нијесу то могли остварити. Они су улагали напоре да одсуство партијског органа надокнаде већим количинама централне партијске штампе и комунистичке штампе осталих покрајина. У томе су постигле видне резултате. Комунистичка партија у Црној Гори у овом периоду постигла је значајне резултате и у културно-просвјетном и идеолошком раду. Током 1920. године скоро све партијске организације у Црној Гори отвориле су своје радничке домове са књижницама и библиотекама, у којима се одвијао веома жив културно-просвјетни и политички рад.

Комунистичка партија у Црној Гори за то кратко вријеме, и поред веома неповољних услова за рад, постала је водећа политичка партија у Црној Гори.